

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Міністерство освіти і науки України

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

УДК 141.319.8:502.1

ПИЛИПЕНКО СВІТЛАНА ГРИГОРІВНА

**КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗЕМЛІ У СУЧАСНОМУ
ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

КИЇВ 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії факультету історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант член-кореспондент НАПН України,
доктор філософських наук, професор
Култаєва Марія Дмитрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди
завідувач кафедри філософії

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАН України,
доктор філософських наук, професор
Хамітов Назіп Віленович,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ
провідний науковий співробітник
відділу філософської антропології

доктор філософських наук, професор
Газнюк Лідія Михайлівна,
Харківська державна академія фізичної культури
завідувач кафедри гуманітарних наук

доктор філософських наук, доцент
Препотенська Марина Петрівна,
Національний технічний університет України
«КПІ імені Ігоря Сікорського»
професор кафедри філософії

Захист відбудеться «06» липня 2023 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.053.16 в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова за адресою: 06061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.npu.edu.ua> та в науковій бібліотеці Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за адресою: 06061, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. О. Ярошенко

ВСТУП

Актуальність дослідження. В останні десятиліття через загострення глобальної екологічної кризи, усвідомлення небезпек, спричинених зміненням клімату, а також розширенням можливостей пізнання й засвоєння космосу, актуалізуються проблеми, пов'язані з визначенням перспектив існування Землі у космологічній перспективі та в екзистенціально-антропологічному та культурно-антропологічному аспектах. Буття людини, доля людства та доля нашої планети все більше усвідомлюються взаємообумовленими. Культурно-антропологічні координати планетарної цивілізації також визначаються ресурсами Землі, які вже не справляють враження невичерпних, а попереджають про свою обмеженість.

Поширене в мас-медіа порівняння Землі з космічним кораблем з людством на борту (Р. Б. Фуллер) сигналізує поворот від утопічного мислення про існування людства у «найкращому з усіх можливих світів» (Г. Ляйбніц) до дистопій, витриманих у дусі алармістського мислення. З'ясування фундаментальних світоглядних питань про сенс людського життя й призначення людини, про цивілізаційну місію людства передбачає введення в дискурсивне поле філософської антропології багатоаспектної проблематики Землі.

Техногенні катастрофи, які все частіше трапляються на нашій планеті, а також прогнозовані й непередбачувані загрози її руйнації з космічного простору, актуалізують дослідження планети у філософсько-антропологічній площині. Субстанціональне значення Землі для людського буття потребує переосмислення останнього у нових реаліях постіндустріального суспільства. З одного боку, перспектива виходу людини за межі власної обжитої планети, пошуки в космосі місць, придатних для життя людини, применшують значення Землі, редукуючи її до одного з космічних тіл. З іншого боку, екзистенціальні страхи перед потенційною загрозою втрати реального, а не метафізичного ґрунту, як необхідної умови антропосоціогенезу, сприяють посиленню значущості Землі для людського буття не лише у вузько прагматичному, а й у метафізичному сенсі.

Глобалізація природозахисного руху під гаслом збереження планети потребує більш обґрунтованої орієнтації, системного мислення з урахуванням не тільки інтересів людства, а й закономірностей існування планетних тіл. Актуальність теми дослідження додатково посилюється

низкою проблем, що виникають внаслідок прискорення міжконтинентальної мобільності населення Землі, змін її культурних ландшафтів. Цими міркуваннями обумовлений вибір теми дослідження.

Потужний імпульс для розробки теми дослідження був наданий працями Т. де Шардена та В. Вернадського, зокрема вченням про ноосферу та ідеями українського космізму щодо позаземної перспективи людства. У дисертації ідеї космізму посилюються філософсько-антропологічною аргументацією, але основний акцент робиться на онтологічній єдності людини та Землі.

Треба зазначити, що інформативно насичені дослідження феномена Землі у природничих науках та в комплексному суспільствознавстві, зазвичай, зосереджені на соціально-економічних та соціально-політичних чинниках, витісняючи на задній план надання Землі специфічної форми суб'єктності саме через взаємодію з людиною та культурою. Життєтворчість людини та життєтворчість Землі мають симбіотичні зв'язки.

Гуманістична компонента загальнолюдської культури не встигає за розвитком науково-технологічної компоненти, пов'язаної з науковою формою мислення, фундаментальними й прикладними науками, технікою та технологією, внаслідок чого перша підлаштовувалася під другу, що спровокувало зневіру людей у власні сили й дії. Людина знаходила безліч виправдань власним невдачам, і, як наслідок, основна увага приділялася створенню технологій, що мають досягати найкращих результатів. Техніка постає способом виправдання людиною себе. Визначивши основними такі принципи, як «природа, відповідно й Земля, невичерпні», «праця має бути ефективною», людина фактично призводить Землю до її виснаження. Виникає потреба в започаткуванні нового напрямку філософських досліджень, де Земля вимагає концептуалізації з урахуванням множинності модусів існування людини. Відбувається усвідомлення, що збереження функціональності системи Земля є умовою подальшого існування людства.

Джерельна база дослідження. Принципове значення для розгляду теми мають теоретичні досягнення визначних мислителів, серед яких треба передусім назвати Ю. Габермаса, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Е. Гусерля, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотара, М. Мерло-Понті, П. Рікера, Ж.-П. Сартра, Е. Фромма та інших.

Для розкриття багатовимірності зазначеного взаємозв'язку доцільним є використання теоретичних розвідок еволюційної теорії, філософського космізму й природничих наук. Серед таких авторів варто

назвати К. Барад, Ю. Богуцького, Ю. Бойчука, Б. Брайсона, С. Велса, В. Вернадського, А. Гелена, Р. Грейдена, Р. Докінза, Л. Дротянко, Н. Зглінську, М. Клауса, Д. Крістіана, М. Култаєву, Дж. Лавлока, У. Матурана, Ю. Мєлкова, Е. Отмара, Г. Плеснера, І. Халай, І. Ханну, М. Холодного, О. Червінського, М. Шелера та інших.

Для розуміння антропотехнічного та метагеографічного аспектів дискурсу сучасної філософської антропології в контексті протиріч ХХІ століття варто звернутися до праць Е. Агацці, З. Баумана, В. Вельша, С. Гамільтона, С. Гантінгтона, Ф. Гваттарі, Ж. Делеза, Л. Донскіса, Е. Думлер-Вінклера, Т. Інгольда, М. Львов, Т. Лютого, К. М. Маєр-Абіха, М. Маффесолі, Л. Петранека, А. Резерфорда, П. Слотердайка, В. Табачковського, Р. Таддея, Ю. Тютюнника, В. Флюсера, Н. Хейлз, Д. Чакрабарті, В. Шамрай, М. Шроера, С. Штретінг, Т. Ящук та інших. Особливої уваги набуває концепт «перформанс Землі» Г. Дж. Сомерса.

Концептуальні засади дослідження подані на підставі як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, які артикулюють проблеми трансформації філософії, наявності філософських поворотів, що відбулися на межі ХХ – ХХІ ст. Це праці Т. Адорно, Є. Андроса, В. Андрущенко, Є. Бистрицького, О. Білого, Б. Вагнера, Ю. Гелтона, Л. Горбунової, Д. Гусман, Є. Доманської, А. Єрмоленка, Л. Ірігане, І. Карпенка, М. Квієка, В. Кизими, П. Козловські, С. Крилової, С. Кримського, А. Макінтайра, В. Малахова, Е. Морена, В. Лук'янця, Ю. Павленка, Н. Радіонової, Р. Рорті, М. Поповича, М. Серреса, О. Соболь, О. Титар, А. Тойнбі, М. Фезерстоуна, Н. Хамітова, О. Хоми, Г. Чміль, В. Шинкарука, В. Шкоди та інших.

Проблеми постіндустріальної епохи, глобалізації, інформатизації та їхнього взаємозв'язку висвітлені в дослідженнях А. Бальдауфа, М. Бейліна, У. Бека, П. Бурдьє, М. Волкера, Д. Вояковського, К. Вулф, Ф. Гаєка, С. Гокінга, Е. Гідденса, Б. Дилона, П. Друкера, М. Кастельса, Н. Корабльової, Н. Кочубей, Р. Курцвела, А. Кухарського, Т. В. Люка, Л. Мамфорда, Л. Мандрущак, Д. Мінделла, Дж. Мура, С. Лєша, Я. Любивоого, К. Поланьї, М. Препотенської, Р. Робертсона, М. Сагоффа, Е. Тоффлера, Ф. Фукуями та інших.

Про міждисциплінарний дискурс феномена Землі йдеться у працях О. Базалука, Л. Бєвзенко, Ф. Бола, Б. Гейтса, Б. Девіса, П. Йолана, Н. Кларка, К. Корсака, Дж. Лавлока, Б. Латура, Л. Маргуліса, Т. Мортон, Ф. Нейрата, К. Олівер, А. Олсен, Е. Остергаарда, Ч. Пака, П. Рассела, М. Степика, І. Стенгерс, М. Томаса, І. Цехмістро та інших.

Звернення до комунікативної філософії, візуальної філософії та

медіафілософії поглибило розуміння сучасного стану Землі. Це дослідження К-О. Аппеля, Ж. Бодріяра, В. Гесле, Г. Гнатишак, А. Гофрона, М. Дроботенко, С. Жижека, Я. Жилінської, С. Кембер, Н. Лумана, М. Маклюена, Д. Мартін-Джонса, Д. Петренка, Д. Рашкоффа, О. Соболя, М. Триняк, М. Хаара та інших.

Визначити глобальний характер планетарних змін дозволило звернення до діяльності міжнародних інституцій, досліджуваних у працях Г. Арендт, А. Гілберта, Г. Деллі, Г. Йонаса, К. Кобба, П. Крутцена, Дж. Ріфкіна, К. Сагана, Ю. Штьормера, Д. Харавей, Р. Хоббса, К. Шваба та інших.

Звернення до антропологічних й екологічних проблем Землі артикулювало проблему конфігурації етики Землі в реаліях технологізованого сьогодення. Це передусім праці С. Алаймо, А. Алексеєнко, С. Брайдотті, Л. Газнюк, Т. Гардашук, Н. Годзь, О. Гомілко, Л. Дартнела, Ю. Доброносолової, К. Карпенко, М. Кисельова, Н. Кляйн, А. Коннова, В. Крисаченка, Е. Левінаса, У. Ніссена, М. Норкотта, В. Поттера, Д. Роуз, Г. Свенсена, Д. Слінго, Б. Фейгена, Л. Юрченко та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі філософії факультету історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди відповідно до комплексної теми кафедри філософії ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку XXI століття», підтема «Філософія освіти і духовне оновлення українського суспільства» (0122U201196 від 26.10.2022 року).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження конкретизується у здійсненні філософсько-антропологічного аналізу концептуалізацій Землі у сучасному філософсько-антропологічному дискурсі.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

- Обґрунтувати методологічну стратегію дослідження Землі у площині філософсько-антропологічного аналізу.
- Виявити перспективні напрями дослідження Землі у сучасному філософсько-антропологічному дискурсі.
- Простежити еволюцію уявлень щодо взаємозв'язку людини і Землі та встановити їхню концептуальну фіксацію.
- З'ясувати роль філософсько-антропологічних концептуалізацій людини у формуванні відповідального ставлення до Землі.

– Обґрунтувати універсальний характер взаємозв'язку Землі та людини в розширених опціях життєтворчості.

– Розкрити функціональний потенціал концепту Землі в структуруванні реального та уявного простору людського буття.

– Визначити взаємозв'язок Землі та людини як такий, що забезпечує існування людини у всіх її модусах.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає зв'язок Землі та людини.

Предметом дисертаційного дослідження є філософсько-антропологічна рефлексія Землі та людини.

Методологічні основи дослідження. Теоретико-методологічна основа дослідження зумовлена специфікою його предмету та завдань. Пропонується комплексне застосування феноменологічного та системно-теоретичного методів, а також методів антропологічної інтерпретації та антропологічної редукції.

Репрезентації Землі у філософсько-антропологічному дискурсі розглядаються у площині методологічного принципу відкритого питання, доцільність застосування якого для аналізу специфіки людського буття обґрунтована О. Ф. Больновим. У роботі цей принцип поширюється на філософсько-антропологічні концептуалізації відносин людства та Землі як планети.

Евристично цінними для нашого дослідження виявилися методологічні можливості метаантропології Н. Хамітова, який розвиває підходи пізнього М. Шелера, а також метаантропологічного потенціалізму, розробленого С. Пирожковим та Н. Хамітовим, що дозволило досягнути проблематику в координатах екзистенціальних вимірів буття людини та Землі.

Наукова новизна дослідження. На основі здійсненого аналізу концептуалізацій Землі обґрунтована доцільність актуалізації у вітчизняному філософсько-антропологічному дискурсі сучасного напрямку досліджень, а саме: геоантропології. Започаткування філософсько-антропологічного напрямку геоантропології й обґрунтування доцільності його впровадження дозволило сформулювати ряд основних положень, які мають наукову новизну.

Уперше:

– запропоновано інтерпретацію Землі як онтоантропологічної реальності, патерном якої є універсальна взаємодія людини та Землі. Відповідно репрезентація цієї реальності конкретизується на таких рівнях,

як екзистенціальний, діяльнісний, технологічний, медійний тощо. На основі цієї інтерпретації обґрунтовано потенційну суб'єктність Землі, артикульовану через суб'єктність людини і людства;

– **визначено** методологічну доцільність розгляду Землі в таких модусах існування: платформа конструювання буття та господарювання людини, Земля-тіло, Земля-гіпертекст. Їхнє розрізнення дозволяє виявити латентну присутність семантики Землі в концептуальних побудовах культурної та соціальної антропології;

– **обґрунтовано**, що філософсько-антропологічна концептуалізація буття людини та Землі як сумісного спів-буття розсуває горизонти його теоретичної рефлексії. Це закріплена символізація Землі як Батьківщини та рідного краю, Матері, а також годувальниці;

– **розкрито** антропологічну насиченість функціонального потенціалу концепту «Земля», який у контексті метаантропології виступає орієнтиром в онтологічній визначеності людини на буденному та метаграничному рівнях;

– **визначено**, що маркер взаємодії людини та Землі в добу антропоцену подається як інтегральна діяльність людини, що долає існуючу фрагментарність (засоби виробництва, промислові революції, техніка, індустріалізація) тощо;

– **обґрунтовано** технологізацію постіндустріального суспільства як діяльність і засіб трансформації Землі, що призводить до таких наслідків, як заміщення природного штучним, олюднення / розлюднення Землі, антропологічні кризи й технофобії тощо;

– **визначено** трансформацію людини земної в людину технологічну, що супроводжується як втратою почуття Землі, так і відчуженістю від Землі, продукуючи ризики втрати ґрунту. Екологічна криза виступає як антропологічна;

– **доведено**, що етична оптика дослідження Землі полягає в поєднанні концептів «турбота про Землю» і «турбота людини про себе» (М. Фуко), яка залучає такі екзистенціали, як «повага», «довіра» і «любов»;

– **з'ясовано**, що медіареальність репрезентує кореляцію між станом душі людини та станом Землі.

Подальшого розвитку набули:

– артикуляція багатовимірності зв'язків людини і Землі в контексті сучасних підходів філософської антропології;

– критичне переосмислення та обґрунтування зв'язків між людиною та Землею у таких семантичних структурах, як «своя Земля», «Європа і

Азія», а також метафорики душевних станів, настроїв, мрій і фантазій, закріплених у метафорах на зразок «пісня Землі» (М. Хаар) та ін.

Поглиблено розуміння:

– наративів таласократії і телурократії через уточнення символічного кодування в комунікаціях «Земля і суша» та прокладання шляхів, разом із перекиданням міжконтинентальних мостів через акцентування в них людського чинника цивілізаційного аспекту антропологічно орієнтованих дискурсів Землі;

– фізичної та духовної мобільності людини в просторі Землі, яка у сучасному світі полягає в множинності спрямувань і стилів поведінки, що, перехрещуючись, утворюють мережеве активне суспільство, де людина є відкритою до інших культурних світів, проте виникає небезпека спрощення глибинних символів національної культури;

– Землі як цілісного культурного простору в площині досвіду мультикультуралізму, що конкретизується у визнанні різноманіття культур і подоланні протистояння Свій – Інший – Чужий та відповідає принципу єдності в різноманітності.

Теоретичне й практичне значення отриманих результатів.

Отримані під час дослідження результати розширюють проблемне поле філософської антропології, поглиблюють розуміння специфіки людського буття в сучасних соціокультурних контекстах з урахуванням єдності Землі та людини. Окрім того, геоантропологічні конотації соціальної та культурної антропології відкривають перспективу теоретичного осмислення антропоцену.

Теоретичні результати дослідження мають широку сферу застосування: організація природоохоронних заходів, розвиток екологічної свідомості та екологічної культури. Теоретичні узагальнення та емпіричний матеріал, який міститься в дисертації, може бути використано у викладанні нормативних курсів з філософської антропології, соціології, етики, культурології та соціальної педагогіки для студентів і магістрантів, аспірантів гуманітарних та природничих факультетів.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є особистим доробком автора. Дисертанткою розроблено й викладено самостійно усі теоретико-методологічні, науково-аналітичні висновки та рекомендації.

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано: 3 статті у виданнях, які індексуються у Web of Science (1 з яких у співавторстві), 1 індивідуальну та 2 колективних монографій,

6 статей у закордонних наукових виданнях, 16 – у фахових виданнях України, 17 тез виступів на наукових конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів, а також 10 публікацій в інших виданнях.

Кандидатську дисертацію на тему «Трансформація культури в умовах глобалізації: філософсько-антропологічний вимір» захищено у 2012 році. Її матеріали не було використано у представленому дослідженні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювалися на науково-методичних семінарах кафедри філософії факультету історії і права Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди та доповідалися автором на всеукраїнських і міжнародних конференціях: XXIII Харківських міжнародних Сковородинівських читаннях (с. Сковородинівка, 2015 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Інтерпретація та Інтерпретатори: з історії скворородинознавства» (м. Харків, 2016 р.); Науково-практичній конференції «Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку» (м. Дніпро, 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 95-річчю кафедри філософії Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва «Філософія геокультури» (м. Харків, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національна ідея: основа стратегії розвитку українського суспільства в XXI столітті, присвяченій 100-річчю Української революції 1917–1921 років» (м. Харків, 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Personality, Family and Society: Issue of Pedagogy, Psychology, Politology and Sociology» (м. Шумен, Болгарія, 2017 р.); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Слобожанський гуманітарій – 2018» (м. Харків, 2018 р.); V Міжвузівській науково-теоретичній конференції молодих науковців «Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: Виклики сьогодення» (м. Житомир, 2019 р.); II Міжнародній науковій електронній конференції (м. Харків, 2019 р.); Всеукраїнській науково-методичній конференції «Слобожанський гуманітарій-2019» (м. Харків, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Духовність як складова Української державності» (м. Харків, 2019 р.); XXVII Харківських міжнародних Сковородинівських читаннях «Проблема людини у філософії» (м. Харків, 2019); V Міжнародній науково-практичній конференції «Полілог культур: Сковорода, Гоголь, Гете» (м. Харків, 2019 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Topical Issues of the Development of Modern Science» (м. Софія, Болгарія, 2020 р.);

Всеукраїнській науковій конференції «Голокост в Україні: академічний, комеморіальний та освітній аспект» (м. Харків, 2021 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Modern Science: Concepts, Theories and Methods of Basic and Applied Research» (м. Вінниця – м. Відень, 2021 р.); Міжнародному науково-методичному семінарі «Організація та функціонування освіти в умовах викликів та ризиків у сучасному глобалізованому світі» (м. Харків, 2022 р.).

Структура та обсяг дисертаційного дослідження зумовлені метою та артикульованими завданнями. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатку. До списку використаної літератури увійшли 443 позиції, із них 207 джерел – дослідження західних науковців. Загальний обсяг роботи – 441 сторінка машинописного тексту (основний текст дослідження – 373 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, означено ступінь науково-теоретичної розробки та опрацювання проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, теоретико-методологічні засади, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, надано інформацію про особистий внесок здобувача, наявні публікації й апробацію наукових результатів.

У **першому розділі «Земля: теоретичні та методологічні засади дослідження»** обґрунтовано методологічну стратегію дослідження, яка передбачає комплементарне поєднання теоретичного і практичного підходів в осмисленні феномена Землі, що дозволяє розкрити його багатовимірність у геоантропологічній площині.

У *підрозділі 1.1 «Теоретичні та практичні підходи в дослідженні феномена Землі»* артикулюється проблема феномена Землі, що є невіддільним від індивідуальної та суспільної свідомості на всіх історичних етапах розвитку людства. Підкреслюється, що початок XXI ст. засвідчив виникнення нових ризиків та протиріч, що свідчить про хибність аналізу Землі виключно в координатах наукової методології, яка стверджує оптимістичний погляд на динаміку пізнання світу, де метафізичні обрії повністю відсутні. Ця ситуація провокує редукцію у розумінні як людини, так і Землі, внаслідок чого остання постає такими конфігураціями, як планета, ґрунт, поверхня, суходіл тощо, у такий спосіб позначивши й проблему життя / буття людини. Ця ситуація змушує переосмислити

проблему співіснування Землі та людини за умови єдиної історії, де Земля є тим чинником, що відповідає за її єдність (М. Грен, Е. Хейбенс). Це дозволяє виходити не лише зі спільних біогенетичних передумов виникнення та еволюції людства, а й надає можливість встановлення геоантропологічних маркерів, що розширює і почасти змінює усталені уявлення про Землю.

Підкреслюється, що внаслідок становлення нових видів реальності, таких як технологічна, віртуальна, інформаційна, долається визначення взаємозв'язку Землі та людини виключно в межах соціального / природного ландшафту. Відбувається фіксація методологічних засад, де «онтологія минулого – онтологія теперішнього – онтологія майбутнього» є єдиною системою. Підкреслюється генезис взаємодії Землі та людини. Ця взаємодія виступає як універсалією, так і розмаїттям моделей, інтерпретацій, сенсів, зокрема наративних.

Зазначається, що наративу як оповіді, як означенню множинності подій, значну увагу приділяли філософи-постмодерністи (А. Бадью, Р. Барт, Ж. Дерріда та інші). Водночас міфологія – релігія – філософія – це історичні наративи, що взаємовизначають один одного. Ідеться про наратив, який долає маркер жорстокої фіксації оповіді та виступає як наратив-парадигма і наратив-дискурс (Й. Брокмеєр, Р. Харре), що дозволяє охопити минуле, теперішнє, майбутнє. Ідеться про наративний поворот як символ трансформаційних змін, трансформаційних процесів протягом співіснування Землі та людини. Перевагою сучасного стану є те, що наративний поворот співіснує з тілесним, просторовим, медійним тощо поворотами. Підкреслюється, що завдяки наративу відбувається як структурація колективної пам'яті й створення ідентичності спільноти як суспільства, соціальної групи, так і конкретного індивіда (П. Коннертон).

У підрозділі 1.2 «Міфологічний і релігійний наративи Землі: минуле та сучасне» розглянуто міфологічний та Біблейський наративи Землі, що набувають особливого значення в умовах ризиків і криз сьогодення та виступають механізмами розширення свідомості людини, що відповідає плинності та динамізму сучасності (М. Маффесолі). Підкреслюється, що міфологічний наратив репрезентує множинність соціокультурних практик ставлення людини до Землі, що свідчить про досвід духовного осягнення Землі. Підкреслюється, що сучасний підхід до вказаного наративу свідчить, що останній постає новою конфігурацією, втілює безкінечну ризому (П. Кретов, О. Кретова). Це дозволяє застосувати міфологічний наратив для осмислення протиріч сучасного взаємозв'язку Землі та

людини, що постає напруженою реальністю. Підкреслюється синкретичний характер міфологічного нарративу, що виступає джерелом комунікативних практик, за допомогою яких людина репрезентує практики свого життя / буття.

Звернення до міфологічного нарративу артикулює питання концептуалізації теорії Геї (Дж. Лавлок, Л. Маргуліс). Підкреслюється мережевий зв'язок Землі та людини, що відзначається певним симбіозом (П. Каррі). У контексті екофеміністичної парадигми теорія Геї набуває екзистенціального сенсу та посилює фігуру Жінки, Матері. Застосування образу Геї як міфологічного нарративу у викликах сучасності дозволяє створити нові моделі вирішення екологічних проблем, певним чином актуалізуючи проблему збереження саме людини, бо остання, не зважаючи на посилення технологічної могутності, є повністю залежною від неї. Ця ситуація вимагає особливої уваги до формування планетарної екологічної свідомості (П. Рассел) як умови збереження людства. Ідеться про становлення нової наукової парадигми, однією з головних фігур якої є Гея як жива істота, як феномен (І. Стенгерс).

Підкреслюється, що звернення до релігійного нарративу є вимогою сучасності, бо релігія є однією з практик осягнення світу (З. Бауман). Так, одне з найперших вживань лексеми «земля» зафіксовано в Книзі Буття, де йдеться про культуроформуєчий потенціал становлення цінностей буття людини. Звернення до цієї пам'ятки в умовах постсекуляризованого суспільства свідчить про можливий діалог минулого із сучасним. Зазначається, що у Новому Заповіті, у Священних Євангеліях, Ісус Христос постає як Син Божий і Син людський. Так, у Євангеліє від Матвія репрезентовано, що Ісус діє в просторі Землі, його шлях земний – це практичні дії, що дозволяє стверджувати онтоантропологічний вимір. Застосовуючи маркер «укоріненість в бутті» (М. Гайдеггер), стверджується, що життєвий шлях Ісуса – це приклад цієї укоріненості й турботи. Ідеться про світоглядний зсув, що надається Біблійним нарративом, підкреслюється двоїстість природи людини: людина – істота Божа й істота земна, вона належить двом сферам буття – Царству Божому та буттю Землі.

У підрозділі 1.3 «Науково-академічний дискурс Землі» здійснюється узагальнення наукового дискурсу осмислення феномена Землі з позицій теоретиків і практиків сучасності. Підкреслюється, що чіткий поділ між природою / Землею має паралізуючий вплив на науку (Б. Латур), що дозволило соціогуманітарному дискурсу дещо зверхньо ставитися до

феномена Землі (М. Грен, Е. Хейбенс). Насамперед це виявилось у майже повному виключенні концептуалізації Землі із соціальних наук. Зазначається, що протягом історії людства феномен Землі набув певних статичних форм, про що свідчить закріплення маркерів Землі таких історичних періодів / циклів, як Античність, Середньовіччя, доба Відродження тощо.

Звернення до процесу коеволюції дозволило розглянути історію взаємодії Землі та людини як єдиний процес співучасті, де головним концептом постає життя. Останнє спирається на такі маркери, як біосфера, генезис, розум, космічна еволюція тощо, враховує виникнення нових рівнів буття (технологічного, віртуального, інформаційного). Це дозволяє стверджувати виникнення нового повороту – не-людського, головною ідеєю якого є те, що будь-які наукові теорії (теорія систем, інформаційна теорія тощо) втрачають свою істинність без включення їх до тезаурусу не-людської оптики. Відбувається становлення нового рівня постнекласичної науки як міждисциплінарного комплексу наук про Землю.

Застосовуючи наробки представників космізму, підкреслюється, що планета Земля виступає своєрідним партнером людини в збереженні біосфери, підкреслюється принцип комплементарності, що свідчить про об'єднання в єдину систему таких складових, як нежива природа, органічний світ та соціальне життя. Створюються умови для нового рівня діалогу, що долає антропоцентричну методологію, дозволяє бачити Землю як повноцінного агента історії (Д. Чакрабарті). Робиться висновок, що методологія коеволюції надає нові можливості для осмислення співіснування Землі та людини як гри, драми, вистави.

У підрозділі 1.4 «Земля у філософсько-антропологічних розвідках сьогодення» підкреслюється, що нині відбувається зміна в усвідомленні феномена Землі, що пов'язано зі значними ризиками й кризами сучасної технологічної цивілізації. На підставі аналізу сучасних досліджень обґрунтовується значущість розуміння Землі як домівки людства (Е. Гуссерль, А. Т. Джонсон, Е. Морен та інші). Використовуються такі маркери, як онтофеноменологія (А. Т. Джонсон), концепт «надійність Землі» (К. У. Джолдерсма), «випадкова / некорельована» сутність (В. Блок), «математичний характер Землі» (А. Бадью) тощо. Усі ці маркери дозволяють стверджувати, що Земля як матриця життя / буття є єдиною універсалією, що забезпечує єдність людства, незважаючи на існуючі суперечності. Підкреслюється, що Земля виступає чинником формування світогляду людини. Це дозволяє сьогодні говорити про такі конфігурації,

як «Земля-у-собі», «Земля-для-нас», «Земля-без-нас», кожна з яких створює власну оптику для визначення Землі.

Концептуалізація Землі як множинність модусів взаємозв'язку Землі та людини долає абсолютизацію монопарадигми й створює нові можливості для подальшого розвитку міждисциплінарної парадигми як поліпарадигми антропологічно орієнтованої філософії. Зазначена методологічна програма дозволила означити полілог дискурсів та артикулювати важливість розробки багатовимірної концепції Землі, де спів-буття людини й Землі розглядається в координатах партнерства, толерантності, узгодженості, що виключає експлуатацію та силу. Такий підхід дозволяє розглядати Землю як платформу розгортання життя / буття людини, розкрити множинність соціокультурних практик, що долає сприйняття Землі виключно як ресурсу в контексті абсолютизації природничо-наукової парадигми, у такий спосіб стверджуючи можливість філософсько-антропологічного виміру.

У другому розділі «Спів-буття Землі та людини: трансверсальність та комплементарність» розглядається функціональна амбівалентність спів-буття Землі та людини в сучасних соціокультурних контекстах, окреслюються онтологічні контури цього зв'язку, здійснюються узагальнення експлікацій антропоцену.

Підрозділ 2.1 «Диспозитив «Земля – людина»: онтоантропологічний вимір» присвячено аналізу парадоксальності спів-буття Землі та людини на основі застосування вказаного диспозитиву, що дозволяє відійти від класичного погляду на їхнє співіснування та артикулювати проблему їхнього мережевого взаємозв'язку. Для розкриття цього функціонального діапазону запропоновано використання концептів «комунікація» та «комунікативні дії», що виступають координатами дій, окреслюють багатовимірність зазначеного диспозитиву, у такий спосіб долаючи усталені класичні доктрини, їхню однобічність і статичність.

Підкреслюється, що диспозитив «Земля – людина» надає значення Землі, по-перше, як умови існування людини, по-друге, як платформи, де відбувається розгортання та конструювання життя людини. Це дозволяє стверджувати, що буття Землі та буття людини пов'язані між собою, що свідчить про взаємообумовленість, яка набуває універсального характеру і постає своєрідним діалогом. Водночас порушення спів-буття Землі та людини – це, насамперед, порушення матриці життя людини. Зазначається, що історія спів-буття Землі та людини є історією створення соціокультурних практик, що обумовлює процес ідентичності,

життєтворчості та життєдіяльності як індивіда, так і соціальної спільноти, відповідає за створення сенсоутворюючих орієнтирів. Зазначена оптика дозволяє звернутися до буття людини та Землі в контексті матриці онтоантропології, де останні виступають онтоантропологічними одиницями.

Вагомою для осмислення мережі взаємодій людини та Землі є трансверсальна антропологія, що визначає реальність як конструкт, який сформувався певними диспозитивами (Д. Петренко). Сучасність засвідчує становлення нового проєкту, нового конструкту, що пов'язано з технологічними викликами теперішнього. Ідеться про узгодження парадигм, спрямованих на означення Землі та людини.

У межах вказаного диспозитиву особливого значення набуває комунікація, що виступає своєрідним посередником між його складниками та відбиває множинність векторів, серед яких виділяються такі, як «трансформація світу», «приспосування до світу», «відчуженість від світу» тощо. У цьому вбачається трансверсальність ставлення людини до світу як реальності її життя, що розгортається на платформі Землі. Ідеться про антропологічний вимір єдності світу й людини (П. Фрейре), що набуває онтологічного модусу в координатах Землі, оскільки призначення людини у світі є онтологічним. Це дозволяє стверджувати, що Земля і людина перебувають у ситуації спів-буття.

У підрозділі 2.2 «Маркери взаємодії Землі та людини» розглядається фігура дієвця в координатах господарства, що втілює один із головних маркерів взаємодії людини та Землі, виступає конфігурацією їхнього взаємозв'язку. Підкреслюється, що господарювання виступає матрицею сімейних, духовних, політичних, економічних, освітніх тощо зв'язків. У зв'язку з тим, що сьогодення відзначається посиленою технологізацією, саме звернення до господарювання не лише підкреслює залежність людини від природи / Землі, але й висвітлює протиприродність агресивності людини до Землі, що виявляється як експлуатація, порушення природних ритмів, зневажання, що постає однією з форм неототалітаризму.

Стверджується нова модель геолокації господарювання, що пов'язано із становленням транснаціонального простору, у такий спосіб визначаючи як нові координати господарювання, так і динаміку цього процесу. На відміну від попередніх історичних моделей, сучасне господарювання визначається технологічними проривами та значними ризиками на кшталт «неоколоніалізму» (Е. Морен), артикулюючи

проблему ставлення людини до Землі через призму олюднення. Історичність розгортання взаємозв'язку Землі та людини свідчить про те, що олюднення постає як землеробство, урбанізація, технологізація, тобто процес поступового заміщення Землі. У цьому контексті на увагу заслуговує сільськогосподарська діяльність, що втілювала найперші акти технологізації Землі на кшталт першої борозни. Ця діяльність, як один із модусів взаємозв'язку людини і Землі, є певним узгодженням потреб суспільства та можливостей природи (Л. Мамфорд).

Підкреслюється, що зв'язок людини та Землі, як онтоантропологічний зв'язок, є множинним, що дозволяє розглядати господарювання як єдиний вузол продуктивних відносин у контексті комунікативних дій. Господарювання є процесом конструювання, проживання людини в просторі Землі. Такий підхід унеможлиблює зведення господарювання до праці, хоча остання визначається як вічний тренд людини. Господарювання виступає конструюванням життя людини й простору Землі.

У підрозділі 2.3 «Земля в добу антропоцену» підкреслюється, що сучасність постає епохою, коли діяльність людини стає визначальною для всієї планети, змінюючи як взаємодію Землі та людини, так і їхнє співбуття. Ця ситуація свідчить про становлення онтоантропологічного повороту, де головним чинником виступає антропоцен. В сучасному науковому дискурсі проголошується руйнування класичної оптики, яка визначала Землю виключно з позиції фізичного тіла (Б. Латур); науковці закликають відмовитися від антропологічної історії та звернутися до геоцентричної (П. Крутцен, Ю. Штьормер). Ці позиції поєднує думка, що людство повинно відмовитися від шляху інтенсивного підкорення Землі та повернутися до Землі як природного лона, тим самим артикулюючи проблему феномена Земля в сенсі міфологічного наративу (Земля-Гея).

Антропоцен – це новий концепт, запропонований науковцями на межі тисячоліть, який зосереджує головну увагу на діяльності людини, створюючи парадигму «людська діяльність – планета», що набуває особливого значення в ситуації небезпеки неконтрольованого розвитку й використання технології без включення етичного складника. Звернення до феномена антропоцену в контексті поняття епохи Антропоцену засвідчує становлення нового світогляду та нової матриці сучасного людства. Використання цього концепту дозволяє стверджувати, що історія людства, людської діяльності є інтегральним процесом, для якого характерні пов'язаність, трансверсальність, комплементарність, парадоксальність.

Ідеться про дії людини, її діяльність, що корелює з концептом комунікативних дій та дозволяє уникнути абсолютизації будь-якої теорії, зокрема й антропоцентричної парадигми.

Антропоцен визначає горизонтальні взаємодії, що виключає абсолютизацію революцій не лише промислових, технологічних, але й соціальних. Відбувається руйнування хронологічних меж минулого, теперішнього та майбутнього (Д. Чакрабарті). Антропоцен як концепт спів-буття Землі та людини є символом нових маркерів постіндустріальної епохи, серед яких капіталоцен, андроцен, хтулуцен, плантаціоцен тощо. Таке бачення антропоцену, його сенсу дозволяє висунути положення, що в сучасних історичних умовах відбувається процес синтезу творчої діяльності людства як вияв планетарного розуму та природи / Землі, що свідчить про можливість діалогу на новому рівні.

Третій розділ «Конфігурація станів спів-буття Землі та людини» присвячено розкриттю багатовимірності концептуалізацій Землі з акцентуванням соціально-антропологічних і культурно-антропологічних аспектів маніфестації станів спів-буття Землі та людини, а також їхніх медійних інтерпретацій.

У підрозділі 3.1 *«Концептуалізація Землі у площині поліпарадигмальності»* розглядаються стратегії, що відповідають викликам початку ХХІ ст., які вимагають переосмислення багатьох проблем і парадоксів. Сучасна технологічна / постіндустріальна цивілізація викликає поліфонію дискурсів щодо взаємодії системи «Земля – людина». Ця ситуація зумовила потребу у філософській рефлексії, що визнає всю множинність парадигм, завдяки чому стає можливим створення цілісної концепції, що долає абсолютизацію єдиної наукової концепції (географічної, агрономічної, історії розвитку техніки тощо). Пропонується оптика, що ґрунтується на екзистенційних, діяльнісних, практичних, технологічних, медійних та інших маркерах. Це свідчить про відсутність можливості єдиної інтерпретації світу / Землі. Відбувається перехід від практики трансцендування до практики трансгресії як усунення опозиції, дихотомії, що долає розрив / межі між власним Я та Іншим, усуває двоїчний код на кшталт «природа – суспільство» (Дж. В. Мур). У зв'язку з цим висувається ідея спільноти Землі, що закладає фундамент для відповідального ставлення до Землі як умови цілісності й універсальності буття людини. Поліпарадигмальність констатує неможливість існування філософського фундаменталізму як тотальності, абсолютизації дослідницьких програм на кшталт метафізичних програм епохи Модерну.

Сьогодні ми маємо нову дослідницьку ситуацію, коли філософія постає відкритою парадигмою, що відкриває нові можливості для концептуалізації Землі.

Підрозділ 3.2 «Природний та соціальний виміри Землі» розкриває роль концепту «тіло», що має сталі практики як символи персоніфікації, метафори та метонімії. Особливе значення це має в контексті осмислення феномена Землі, яка засвідчує єдність усіх тіл та сама постає тілом і розуміється як цілісність. Це дозволяє визначати зміст соціокультурних практик особистості, соціальної спільноти, епохи в цілому, особистісне самовизначення та визначення актуального буття; феномен тіла Землі постає онтологічною проблемою. Це дозволяє стверджувати, що Земля як реальність / тіло є невичерпною, а культурний досвід людства зазнає значних змін.

Сьогодні зазначена символізація Землі артикулюється за допомогою таких маркерів, як природне тіло, соціальне тіло, економічне тіло тощо, що дозволяє зробити висновок про онтологічний сенс останніх, які визначають модуси життя / буття людини. Ця тенденція виникає вже в архаїчному суспільстві і продовжується в сучасну епоху, що свідчить про онтологію Землі, яка має природний і соціальний вимір та відповідає проблемі буття Землі та людини. Це дозволяє зробити висновок про парадоксальність спів-буття людини та Землі, що набуває нових ознак у новітніх умовах інформаційних технологій, які створюють нові моделі поєднання тіла людини й тіла Землі (Е. Естергард).

Підрозділ 3.3 «Простір і ландшафт як гіпертекст» акцентує, що поверхня Землі – це текст, який створюється як природою, так і діями людини, що усуває розуміння її як статичного, фіксованого феномена. Концептуалізація ландшафту і простору відбувається внаслідок міждисциплінарного підходу до проблеми спів-буття Землі та людини.

Історія людства, як історія соціокультурних практик, пов'язана з діями та перетворенням поверхні Землі, що втілено за допомогою таких концептів-маркерів, як простір Землі, ландшафт Землі, пейзаж Землі. Підкреслюється, що останній є певною альтернативою двом попереднім. Пейзаж виступає поєднанням як фізичних особливостей, так і психологічних, серед яких пам'ять, прагнення, людська уява, які утворюють єдине місце, що відзначається драматичним характером (Г. Дж. Сомерс). Сьогодні до цих чинників додалися процеси глобалізації, інтенсивної урбанізації, інформатизації, технологізації тощо.

Підкреслюється, що відбувається заміна усвідомлення медіумів, таких як міф, релігія, мова тощо, за допомогою яких людина взаємодіяла з реальністю / Землею (Е. Кассіпер). Сьогодні цим медіумом постають технології, інтернет-мережі тощо, проте на відміну від попередніх, останні лише посилюють почуття онтологічної незахищеності (З. Бауман) унаслідок послаблення зв'язків не лише із соціальною спільнотою, але й із Землею, що змінює / перевизначає значення простору і ландшафту, дозволяє підійти до їхнього розгляду в площині гіпертексту. Зазначається, що сьогодні відбувається усунення природного ландшафту як тексту, що витісняється технологічними досягненнями та медійними винаходами (виникнення штучних / віртуальних ландшафтів). Це є поштовхом для створення нового простору як екрана Землі, де відбувається виникнення оновленої конфігурації хронотопу. Це стосується і міста як анклаву місця тут-буття людини (Г. Йонас).

Гіпертекст постає постійним полілогом, мережею, виступає новою текстуальною парадигмою, для якої характерним є одночасне існування різноспрямованих потоків інформації. Ландшафт і простір виступають гіпертекстом на рівні когнітивної мапи, за допомогою якої людина отримує можливість не лише «читати» Землю, але й конструювати свій власний гіпертекст, що артикулює проблему створення нового тексту, проте вже без Землі.

У підрозділі 3.4 *«Медійна інтерпретація Землі: феномен відчуження й привласнення»* розглядаються медіа як вагомий чинник сучасного співбуття Землі та людини. Поліпарадигмальний поворот, як зміна монологізму в методології філософських досліджень, торкнувся медіафілософії, її різноманітних конфігурацій. Медіа перетворюють реальність на архів медіаобразів, перевизначають так звані вічні проблеми філософії, зосереджують увагу споживача на медіаобразах. Соціум / соціус постає новим Деспотом (Ж. Делез, Ф. Гваттарі), де головними є популярність та публічність, а сенсоутворюючим маркером виступають торговельно-розважальні центри. Ця ситуація спричиняє деформації у визначенні Землі, бо процес «відмічання тіл» соціусом не припиняється. Виникає синдром зміщення базової лінії, що пригнічує рівень тривожності щодо наявних екологічних проблем. Покоління міленіалів сприймають власні умови існування як певну матрицю, яка є для них системою відліку. Ідеться про своєрідну амнезію, що може мати значні наслідки для людства в цілому. Ця ситуація посилюється внаслідок інтенсивного розвитку

інформаційних технологій. Створюється віртуальна реальність, де сучасна людина має усі можливості бути Деміургом для власного світу Землі.

Підрозділ 3.5 «Етична оптика антропологічної концептуалізації Землі» розглядає етику Землі як новий напрям у філософських дослідженнях, звернення до якого стало практичною потребою у зв'язку з низкою загрозливих криз щодо існування людини. Відбувається усвідомлення хибного ставлення до Землі як об'єкта практик експлуатації та обґрунтовується важливість партнерства, коли людина і Земля виступають неподільними онтологічними складниками, коли їх спів-буття залежить одне від одного. Партнерство, співіснування потребує обґрунтування етичних засад взаємовідносин між людиною, Землею та іншими космічними тілами. Останнє виступає однією з передумов стійкого розвитку людства на Землі. Саме такі стратегії закладені в діяльності міжнародних організацій, таких як Організація Об'єднаних Націй, Римський клуб, Міжнародний економічний форум у Давосі тощо. Відбувається процес становлення планетарної етики як глобального феномена. Ідеться про поширення універсальних етичних норм на відносини між людиною та Землею. У цьому зв'язку здійснюється розширення обсягу поняття гуманізму та його морально-етичних регулятивів, які зберігають свою значущість також і в констеляціях пост-гуманізму з постсекулярними артикуляціями.

Четвертий розділ «Проект Землі в ситуації пост-антеїзму» розкриває логіку конструювання «Проекту Землі» у площині антропології техніки. Аналізуються антропологічні імплікації Землі в ситуації пост-антеїзму і пов'язані з нею технофобії й техноїдилії, які фіксують симптоматику антропологічної кризи в опціях планетарної катастрофи; розкривається функціональна непродуктивність алармістського мислення.

Підрозділ 4.1 «Технологізація Землі як процес заміщення природного штучним» аналізує проблему влади людини над природою, унаслідок чого Земля постала своєрідним штучним утворенням, що знаменує становлення нової парадигми «Земля – штучний феномен». Технології усувають людину від світу та Землі, перетворюють планету на технологічну платформу (заміщення природного штучним). Проте й людина усувається від соціального (заміщення соціального технологічним). Створивши техносферу, людина розпочала процес витіснення природи / біосфери. Ця ситуація постає насамперед невизначеною й багатозначною, втілює парадокс того, що технології, які є штучним утворенням, беруть участь у відтворенні людини. Технологічна діяльність набуває глобального

характеру, що породжує технологічне буття на кшталт технологічного раю / технологічного фатуму, постає проблема взаємозв'язку природного і штучного.

Технологізація Землі пов'язана із застосуванням штучних інструментів, які змінюють характер праці. Технологізація розуміється не лише як застосування фізичної сили, вона постає як керування та застосування технологій (К. Шваб). Феномен технологізації Землі постає як формування технопарку (М. Бейлін). Ідеться про новий ландшафт сучасної цивілізації, що створює нові технологічні виклики людському існуванню в ситуації, де людина є абсолютно відкритою майбутньому. Виникають технологічні спокуси, спрямовані на соціальні й духовні сфери людини і людства, нормативної та моральної систем у ситуації пост-антеїзму. Техно / технологічна сфера постає тотальністю, що заміщує природну реальність. Це вимагає врахування як можливостей, що надають нам технології, так і можливих ризиків для взаємозв'язку Землі та людини. Зазначена ситуація породжує небезпеки й для людини, бо остання може бути витісненою, втратити функції Деміурга, бо їх усе інтенсивніше виконують технології, постати споживачем технологій, «розчиниться» в них. Технологія постає самостійною одиницею, що не лише розширює людські можливості, вона поступово витісняє їх.

У підрозділі 4.2 «Сучасні репрезентації Землі: між технофобіями та техноїділіями» проаналізовано ситуацію техніко-технологічного поступу людства, що відзначається амбівалентним характером, породжуючи як захопливо-оптимістичне бачення майбутнього спів-буття людства і Землі, так і посилюючи невпевненість щодо майбутнього. Зазначається, що трендом глобального світу постають технології, що зумовлює парадокс технологічного фаталізму, котрий на межі ХХ – початку ХХІ ст. набуває нової конфігурації, відбувається повторне «зачакловування світу» (М. Маффесолі). Технології не лише зумовлюють значні трансформаційні процеси, вони є тим маркером, що уособлює необмеженість та всеохопність втручання людини у довкілля, є виявом її всевладності, проте свідчить про нове поневолення людини технологіями. Підкреслюється, що ця ситуація породжує питання відповідальності людини.

Спостерігається ситуація, коли наука, техніка та економіка у спробі інтеграції постають кентавр-утворенням, проте ще більше дестабілізують стан Землі. Увага приділяється концепту «терраформування», що, на думку дослідників, є своєрідним мессінським проєктом, до якого варто віднести й геоінженерію, результати застосування якої не відомі (Н. Кляйн, Б. Латур,

К. Пак). Це свідчить про трансформацію практик олюднення, а, отже, й нові виклики та ризики як для буття Землі й людини, так і для існування космосу. Ідеться про колонізацію космосу з метою видобутку корисних копалин та реінженірингу планет, що вимагає антропологічного виміру зазначених процесів.

У підрозділі 4.3 *«Людина Земна в техногенних перипетіях»* розкривається новий етап розвитку людства (постсучасність), що провокує створення нового проєкту постлюдини, де взаємозв'язок складових системи «людина – технологія» унаочнює розгортання нової платформи, артикулюючи нову конфігурацію онтології та антропології. Людина, її становище стає фундаментальною філософсько-антропологічною проблемою, що зумовлено реаліями нового способу життя, появою техносфери, розмаїттям технологій, що виступають її протезами (К. Хейлз). Занурення людини в технологічний світ продовжується у клонуванні, створенні штучних органів тощо, йдеться про техноінтеграцію, що занурює та розміщує людину у сфері виключно штучного. Створюється новий комплекс, де вже людина інтегрована в буття техніки / технології. Водночас ця інтеграція виступає для людини ще одним етапом її розвитку, де технотіло постає інкарнацією майбутнього. Технологічні можливості людини створюють нові артефакти, що вже не лише існують, але й здійснюють вплив на останню. Ця ситуація вносить значні трансформації в парадигму сучасної етики, артикулюючи нові виміри добра і зла.

У підрозділі 4.4 *«Антропологічна криза Землі»* аналізується стан екологічних ризиків сьогодення, що є наслідком «нав'язування» Землі власного модусу існування, тим самим викликаючи значні парадокси. Усвідомлення нищівної діяльності людства продовжує провокувати ідею створення «технологічного раю» на Землі. Відбувається протистояння природного / Землі та штучного / технологій. Парадокс технологій полягає в тому, що діяльність / праця як своєрідні комунікативні дії, з одного боку, є чинниками, завдяки яким відбувається розвиток людства, з іншого боку, вони є тими антропопрактиками, що спричиняють антропологічну катастрофу внаслідок порушення гармонії зв'язку «Земля – людина». Практики руйнації стосуються як Землі, так і людини, упевненості людини у своєму бутті, що спричиняє втрату почуття ідентичності із Землею. У зв'язку з цим виникає потреба поєднання наукового, гуманітарного, онтологічного і трансцендентального напрямів, що дозволить втілити екологію мислення як феномена, який має поліфонічний / множинний

характер. Підкреслюється значення такого модусу, як «духовна екологія», що пов'язано з потребою подолання антропоцентризму та врахування нових умов існування, спів-буття людини та Землі, що відбувається в епоху Антропоцену.

У загальних **висновках** систематизовано й аргументовано отримані результати дисертаційного дослідження.

1. Розгляд Землі у площині філософсько-антропологічного аналізу має специфічну інтенціональність, обумовлену оптикою людського буття. Параметри й координати останнього впливають на сприйняття та розуміння Землі, що закріплено у конструктах, моделях та описах планети. Класична філософсько-антропологічна проблема, пов'язана з визначенням становища людини в космосі (М. Шелер), потребує уточнення й доповнення геоантропологічними рефлексіями. Зі свого боку, це дозволяє поглибити й розширити розуміння причини укорінення антропоморфізму у філософських, міфологічних та релігійних уявленнях щодо Землі. Семантики генетичного споріднення людини із Землею та намагання відриву від неї фіксують просторовий аспект Землі через символічні образи всемогутньої та неосяжної Землі й обмеженого космічного тіла, яке є так само уразливим, як людська тілесність.

2. Антропологічна інтерпретація Землі обґрунтовує методологічну доцільність розширення структурної диференціації сучасної філософської культури, відгалуженням якої може стати геоантропологія. Планетарна обмеженість людського буття й теоретичні розвідки щодо її подолання, космофобії та космоїдилії вертикалізують людину, зберігаючи при цьому субстанціональну значущість Землі. Припущення існування позаземних цивілізацій сприяє ідентифікації людини як землянина. Це спонукає до переосмислення феномена людини, передусім її здатності до трансценденції. Подальша антропологічна інтерпретація вчення В. Вернадського про ноосферу розширює горизонти, у яких репрезентується коеволюція людини та Землі.

3. Розгляд антропологічно орієнтованих дискурсів Землі в історичному вимірі дозволяє стверджувати, що планетарна визначеність людини в домодерну добу корелює з визначенням людини як *homo faber* та *homo creator* з обмеженими планетарними амбіціями такої креативності. Символізація через образ Антея вказує на антропологічно артикульовану суб'єктність Землі, водночас відокремленої від містичного потойбіччя та реально існуючого космічного простору з космічними тілами, що несуть загрозу людині та Землі. Людина у такому разі інтегрується в буття Землі.

У модерній культурі до цієї символізації додається ще образ homo Deus. Людина, яка перебирає на себе функції Бога, уособлює експерименталізм, позбавлений відповідальності за долю земної цивілізації.

4. Розгляд Землі в опціях життєтворчості пов'язаний з життєтворчістю людини, з антропогенезом. Але дослідження, здійснені у площині комплексного природознавства, дозволяють стверджувати, що Земля активно включена в процес зародження та еволюції життя, вона також має свій життєвий цикл. Антропогенний чинник впливає на зміни, що відбуваються на Землі, але вона демонструє здатність до саморегуляції і межі свого привласнення людиною. Разом із цим, буття людини та людства нерозривно пов'язане із Землею не стільки в опціях простору, скільки через їхні симбіотичні зв'язки на мезо- та макрорівнях. Цей зв'язок символізується у метафориці укорінення та генетичної спорідненості із Землею. Останнє демонструє тенденцію фракталізації та плюралістичної інтерпретації Землі як онтологічно витлумаченої множинності світів.

5. На підставі узагальнення історичного матеріалу можна зробити висновок, що концепт Землі виконує компенсаторську та орієнтаційну функцію як у визначенні підвалин існування людини, так і в трибі її життя, діяльності та комунікаціях. Доба великих географічних відкриттів започаткувала модерні практики розширення й ущільнення просторових характеристик присутності людини та співприсутності людства. Сучасний етап глобалізації у парадоксальний спосіб прискорив структурування цілісного планетарного простору і водночас спричинив посилення антропологічної значущості глокальних просторів, де відбувається ідентифікація людини ХХІ століття.

6. Між образом Землі та образом людини встановлюються онтоантропологічні зв'язки та актуалізуються середньовічні ідеї розділення природи на створений і нестворений світи у їхніх різних модифікаціях. Цей зв'язок розкриває специфіку існування людини у всіх її модусах, що простежується у маніфестаціях антропоцену. Існування активної людини у постіндустріальних соціумах через нові форми організації праці та появу нових культурних технік цифровізації герметизує та капсулізує життєвий світ особистості, де починають домінувати утилітаристські настанови й відповідні техніки мислення.

7. Сакралізація процесів міграції населення, культурно-антропологічні інтерпретації переміщення людських потоків у геополітичному та географічному просторах стимулює доповнення метаантропологічного визначення людини як недостатньої істоти

узагальненими образами біженця, мігранта, мандрівника, подорожуючого з відповідними габітусом і комунікативними практиками, де семантика Землі доповнюється семантикою шляху, образами *terra incognita* та *fata morgana*.

8. Метафорика повстання природи проти людини, апокаліптичні настрої та прогнози загибелі людства і Землі, присутні в сучасних дискурсах, належать до сучасних антиутопій, які виконують амбівалентні функції. З одного боку, вони через надмірне акцентування загроз і небезпек дестабілізують людське буття, у такий спосіб провокуючи появу світоглядного нігілізму, а з іншого, виступають застереженням, акцентуючи завдання збереження планети і земної цивілізації. Ресурсний, вузько утилітарний підхід до Землі сигналізує про культурні й соціальні патології всередині земної цивілізації та орієнтує на їхнє подолання через відхід від хибних орієнтацій культури споживання й розваг. Сучасна антропологія техніки та культурно-антропологічні рефлексії штучного інтелекту вказують на реальні загрози, мінімізація яких передбачає самообмеження й посилення самоконтролю.

9. Результати дослідження відкривають нові горизонти досліджень Землі у філософсько-антропологічній площині. Передусім це стосується необхідності більш детального розгляду концептуалізацій «Земля – людина» у геополітичному аспекті. Феномен окупації та ідеально-типовий конструкт окупанта в опціях миру та війни також потребує аналізу з позицій філософської антропології, так само як і кореляції між підсистемами «Земля – людина» та «Земля – тварина».

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, опубліковані у виданнях, індексованих у Web of Science:

1. Pylypenko S. G. Philosophical Reflections in the Challenges of the Post-Modern Society. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10 (48). P. 81–88.
2. Pylypenko S. Reflection of the Earth in Modern Media Reality: Philosophical and Anthropological Foundations of a Complicated System. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2022. № 21. P. 47–56.
3. Pylypenko S. Philosophical Discourse of the Earth. *Philosophy and Cosmology*. 2022. Vol. 28. P. 22–31 (у співавторстві).

Індивідуальні монографії

4. Пилипенко С. Г. Земля у філософському постнекласичному дискурсі: монографія. Харків : ФОП Панов А. М., 2020. 316 с.

Колективні монографії

5. Pylypenko S. Linguistic practices as antropotechnique in the context of informative modernity. *Innovative tools for socio-economic systems' development*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. P. 224–228 (у співавторстві).

6. Pylypenko S., Tourism as an innovational project of modern globalization. *Innovative tools for socio-economic systems' development*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2019. С. 228–232 (у співавторстві).

7. Pylypenko S. Media Fundamentalism as a Challenge of Information Modernity. *Modern Technologies for Solving Actual Society Problems*. Katowice : University of Technology, 2022. P. 357–363.

Статті у зарубіжних виданнях і наукометричних базах даних

8. Пилипенко С. Г. Культурна ідентичність особистості в умовах глобалізації та інформатизації сучасності. *Innovative solutions in modern science*. 2017. №. 1 (10). С. 124–131 (у співавторстві).

9. Pylypenko S. The «Body of the Earth» Paradigm in the Context of Modern Processes of Globalization. *Innovative Solutions in Modern Science*. New York. TK Meganom LLC. 2021. 3 (47). P. 97–105.

10. Pylypenko S. Hypertext as a Challenge to Social Space in the Context of Media Reality. *Innovative Solutions in Modern Science*. New York. TK Meganom LLC. 2021. 4 (48). P. 66–79

11. Pylypenko S. Technologization of Human of the Postmodern Age as a Challenge to the Natural Reality of the Earth. *ScienceRise*. 2021. No. 3. P. 55–60.

12. Pylypenko S. Formation of Earth Ethics in the Context of Technological Culture of the Late Modern Era. *ScienceRise*. 2021. No. 4. P. 80–84.

13. Pylypenko S. The Philosophical Study of Music as the Influence Factor on the Social Environment. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2021. Vol. 7. Issue 3. P. 121–126 (у співавторстві).

Статті у фахових періодичних виданнях

14. Пилипенко С. Г. Витоки технологічної культури. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2012. № 1029-1. Вип. 47. С. 127–133 (у співавторстві).

15. Пилипенко С. Г. Наднаціональні тенденції сучасної культури. *Філософські дослідження: зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля*. 2013. Вип. № 18. С. 178–188.

16. Пилипенко С. Г. Про перевідкриття гуманізму. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2014. № 1083. Вип. 49. С. 32–35 (у співавторстві).

17. Пилипенко С. Г. Турбота про землю як турбота людини про себе. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Філософські перипетії»*. 2016. № 54. С. 73–77.

18. Пилипенко С. Г. Феномен землі в умовах техногенної реальності. *Гуманітарний часопис*. 2018. № 2. С. 80–88.

19. Пилипенко С. Г. Академічність і публічність як модуси поширення філософського знання в умовах сучасності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2019. Вип. 86. С. 83–91.

20. Пилипенко С. Г. Земля як матриця життєдіяльності людини. *Гуманітарний часопис*. 2019. Вип. 3. С. 13–21.

21. Пилипенко С. Г. Конотації землі у викликах сучасності. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Філософія»*. 2019. Вип. 52 (II). С. 40–50.

22. Пилипенко С. Г. Полілінгвізм як тренд сучасності. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2019. № 3. С. 70–76.

23. Пилипенко С. Г. Чи бути майбутньому: виклики технологічної сучасності. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2019. № 3. С. 12–19.

24. Пилипенко С. Г. «Навчання впродовж життя» як максима інформаційної сучасності. *Вісник Львівського університету: Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 22. С. 77–82 (у співавторстві).

25. Пилипенко С. Г. Філософія як навчальна дисципліна в ситуації кризи освіти. *Вісник Львівського університету: Філософсько-політологічні студії*. 2019. Вип. 24. С. 32–38 (у співавторстві).

26. Пилипенко С. Г. Земля: сучасний проект технологічної реальності. *Вісник Львівського університету: Філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 29. С. 132–138.

27. Пилипенко С. Г. Людина в епоху технологічних зсувів: у пошуках опертя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2020. № 61. С. 81–89.

28. Пилипенко С. Г. Людина епохи Капіталоцену: зміна парадигми. *Вісник Львівського університету: Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 36. С. 132–138.

29. Pylypenko S. Human in the Context of Transversality of the Network Society. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2021. № 64. Р. 44–52.

Матеріали конференцій

30. Пилипенко С. Г. Проблема гуманізму в умовах сучасності. *Філософія, філософування і філософська освіта: сучасні виклики та перспективи (25–26 вересня 2015 року)* : матеріали ХХІІІ Харківських міжнародних Сковородинівських читань. Сковородинівка, 2016. С. 146–150.

31. Пилипенко С. Г. Григорій Сковорода: інтерпретатор / «диспозиція» майбутнього. *Інтерпретація та Інтерпретатори: з історії сквородинознавства (14 травня 2016 року)* : зб. тез та матеріалів всеукр. наук. конф. Харків : 2016. С. 67–69 (у співавторстві).

32. Пилипенко С. Г. Екологічна просвіта як умова збереження буття людини. *Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку* : матеріали ІІ всеукр. наук.-практ. конф. Ч. ІІ. Дніпро, 2016. С. 51–53 (у співавторстві).

33. Пилипенко С. Г. Земля/ландшафт у соціокультурному аспекті. *Філософія геокультури (20–21 квітня 2017 року)* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю кафедри філософії Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2017. С. 88–90.

34. Пилипенко С. Г. Національна ідея як умова збереження національної ідентичності в умовах глобалізації. *Національна ідея: основа стратегії розвитку українського суспільства в XXI столітті (04–05 травня 2017 року)* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю Української революції 1917–1921 років. Харків, 2017. С. 68–71.

35. Пилипенко С. Г. Багатомірність людини як новий вимір соціальних відносин сучасності. *Personality, Family and Society: Issue of Pedagogy, Psychology, Politology and Sociology : International, Scientific-Practical Conference (16–17 June 2017)*. Shumen, Bulgaria, 2017. С. 118–120 (у співавторстві).

36. Пилипенко С. Г. Земля: виклик сучасності. *Studia Slobozhanica (30 березня 2018 року)* : матеріали всеукр. наук.-метод. конф. «Слобожанський гуманітарій – 2018». Харків: ХНТУСГ, 2018. С. 124–129.

37. Пилипенко С. Г. Онтологічний імператив Г. Йонаса. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: Виклики сьогодення (04 грудня 2019 року)* : матеріали V міжвуз. наук.-теор. конф. молодих науковців. Житомир, 2019. С. 66–68.

38. Пилипенко С. Г. Виклики медійної сучасності: проблеми та шляхи вирішення. *Культура в процесі духовно-морального розвитку глобального суспільства (21 лютого 2019 року)* : матеріали II міжнар. наук. електрон. конф.. Харків : ХНТУСГ, 2019. С. 43–51 (у співавторстві).

39. Пилипенко С. Г. Соціально-психологічні фактори туризму. *Studia Slobozhanica (29 березня 2019 року)* : матеріали всеукр. наук.-метод. конф. «Слобожанський гуманітарій – 2019». Харків : ХНТУСГ, 2019. С. 262–264 (у співавторстві).

40. Пилипенко С. Г. Людина – природа – техніка: проблема відповідальності. *Духовність як складова Української державності (9–10 квітня 2019 року)* : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. наук.-практ. конф. Харків. Харків : ХНУБА, 2019. С. 163–165 (у співавторстві).

41. Пилипенко С. Г. Перспективи філософського знання в умовах інформаційної сучасності. *Проблема людини у філософії (27–28 вересня 2019 року)* : матеріали XXVII Харківських міжнар. Сковородинівських читань. Харків, 2019. С. 353–358.

42. Пилипенко С. Г. Творча спадщина Григорія Сковороди: філософсько-педагогічний контекст. *Полілог культур: Сковорода, Гоголь, Гете (6–7 грудня 2019 року)* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С. 51–56.

43. Пилипенко С. Г. Принцип відповідальності як платформа взаємодії людини – природа / земля в умовах технологічної сучасності. *Topical Issues of the Development of Modern Science (12–14 february 2020)* : Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference. Sofia, 2020. С. 770–773.

44. Пилипенко С. Г. Трагедія Голодомору українського народу як трагедія спів-буття людини і землі. *Голокост в Україні: академічний, комеморіальний та освітній аспект (28 вересня 2021 року)* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2021. С. 71–73.

45. Pylypenko S. G. Semantics of the human image in the space of technological existence. *Modern Science: Concepts, Theories and Methods of Basic and Applied Research (24 december 2021)* : II CISP Conference. Vinnytsia, UKR – Vienna, AUT. Vinnytsia; Vienna, 2021. P. 390–391.

46. Пилипенко С. Г. Безперервна освіта: тренд versus виклик інформаційної сучасності. *Організація та функціонування освіти в умовах викликів та ризиків у сучасному глобалізованому світі : практичні студії (5 травня 2022 року)* : матеріали Міжнародного науково-методичного семінару. Харків : НТУ «ХПІ», 2022. С. 28–29.

Статті в інших виданнях

47. Пилипенко С. Г. Модуси сучасної культури в інформаційному просторі. *Науковий вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Соціологія»*. 2013. Вип. 1 (3). С. 87–98.

48. Пилипенко С. Г. Гіпертекст як феномен інформаційної сучасності. *Virtus : Scientific Journal*. 2014. Вип. № 1. С. 41–45.

49. Пилипенко С. Г. Турбота людини про себе: розмаїття моделей. *Virtus : Scientific Journal*. 2016. № 6. С. 14–19 (у співавторстві).

50. Пилипенко С. Г. Технологія життя/буття сучасної людини. *Danish Scientific Journal*. 2017. № 7. P. 53–56 (у співавторстві).

51. Пилипенко С. Г. Людина в технологічній культурі. *The Scientific Heritage*. № 10 (10). Р. 2. Budapest, 2017. Р. 93–98 (у співавторстві).

52. Пилипенко С. Г. Інформаційна сучасність: проблема ідентичності у просторі технологій. *Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація*. 2017. № 10. С. 33–36 (у співавторстві).

53. Пилипенко С. Споживання, людина і гендер: історико-філософський аналіз (на прикладі радянського суспільства за доби сталінізму). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*. 2019. (28). С. 49–54 (у співавторстві).

54. Pylypenko S. Research of techniques of microclimate improvement in poultry houses / S. Pylypenko et al. *Ukrainian Journal of Ecology*. 2019. No. 9 (3). Р. 41–51. (Web of Science).

55. Pylypenko S. Ecological crisis as a manifestation of Existential anomie. *Актуальні проблеми освітньо-виховного процесу в умовах карантинних обмежень та дистанційного навчання* : зб. наук. пр. Харків : ХНУБА, 2021. С. 262–264.

56. Pylypenko S. Structural Components of Social Subjectivity of Modern Student Youth: Subject Dispositions and Internal Qualities / S. Pylypenko et al. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. 13/01-XXXII. Р. 40–47. (Web of Science).

Пилипенко С. Г. Концептуалізація Землі у сучасному філософсько-антропологічному дискурсі. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2023.

Комплексно й системно розглянуто феномен Землі в контексті сучасних трансформацій як сенсоутворюючий концепт стратегії розвитку планети людей, як актуальний складник подальшого існування людства. Для досягнення цієї мети насамперед важливо окреслити конфігурацію тих змін, які породжують кардинальні трансформації в бутті людства. Зазначено, що наявні теоретичні та методологічні концептуалізації Землі дозволяють інтерпретувати Землю як координати життєдіяльності й

життєтворчості людства, де відбувається розгортання множинності соціокультурних дій у їхньому сенсоутворюючому й практичному вимірах.

Обґрунтовано залучення міфологічних та релігійних наративів, які, поширюючись, структурують наявні механізми взаємодії, вибудовують нові моделі. У цьому вбачається взаємозв'язок з парадигмою археології знання (М. Фуко), де кожний пласт корелює з певним типом думки, що є відповідною історичній епосі / історичному періоду. З позицій сучасного філософського погляду, інтерпретація співвідношення Землі та людини постає як соціально-культурний досвід і в такому сенсі стає полем досліджень.

Висвітлено основні нароби науково-академічного дискурсу, що дозволяє зробити висновки, що визначення Землі виключно як платформи для людської діяльності, лише як зовнішнього об'єкта є наслідком проголошення науковою спільнотою ідеї відсутності обмежень щодо людської діяльності. Зазначено, що розвиток науки й техніки надав людству можливості та ризики, водночас зумовивши нові проблеми, що потребують переосмислення в контексті нових маркерів сучасності, яка втілює собою множинність парадигм.

Підкреслено, що Земля у філософсько-антропологічних розвідках постає як платформа кореляції між буттям і мисленням, тобто як становлення епохи людства. Остання є тимчасовим явищем, підтверджуючи онтичний та онтологічний сенс Землі, яка є незалежною щодо людського розуму. Доводиться, що планета Земля, як передумова появи людства, відсилає науковців до гіпотези Геї, відкриває нові горизонти дослідження не лише процесів коеволюції, але й нові можливості філософської рефлексії становлення цивілізації людства. Теоретично-філософські розвідки стосовно стратегії майбутнього розвитку людства обумовлюють потребу у відповідному філософсько-антропологічному вимірі Землі.

Історія спів-буття Землі та людини – це історія створення й застосування соціокультурних та соціотехнічних практик, де кожна епоха конструює свої відносини із Землею, пропонує певні моделі дій і практик, що обумовлює / віддзеркалює різноманітність способів життя, процеси створення цінностей, формування ідентичності соціального актора. І в такому розумінні це співвідношення має множинність вимірів. Створюються координати, де переплітаються соціальні практики та види діяльності. Тому множинність розвідок щодо існування людини свідчить про множинність практик щодо Землі. Зазначено, що спів-буття людини і

Землі не лише засвідчує їх універсальну зумовленість одне одним, а є констатацією того, що вони в ситуації життя / буття стають цілісністю. Спів-буття Землі та людини у постнекласичному контексті набуває значення нової онтології.

Простежено становлення нового полісутнісного концепту «антропоцен», який створює нову методологічну конфігурацію осмислення спів-буття людини та Землі. Антропоцен як новий концепт втілюється у зміні цивілізацій, техніки, технологічних засобів, типів суспільства, політичних устроїв, духовного життя. Антропоцен, як нова парадигма, символізує нові концепти розвитку постіндустріальної епохи світу. Концепт «антропоцен» пропонує новий світогляд. У цій концепції подається не фрагментарний критерій розвитку, а інтегральний, для якого характерною є пов'язаність (англ. *connectivism*), трансверсальність. Антропоцен у такому розумінні є радикальною переорієнтацією попередніх концепцій розвитку планети Земля: ідеться не лише про людину, а й про її дії, діяльність, і в такому сенсі визначення антропоцену корелює з концептом комунікативних дій. Антропоцен визначає горизонтальні взаємодії, що ґрунтуються на принципах еволюції / коеволюції, у такий спосіб долаючи абсолютизацію революцій (промислових, технологічних, соціальних тощо), які теж виступають певною технологією. Зазначено, що трансверсальність людської діяльності в просторі планети Земля не виключає комплементарності як парадоксальності. Трансверсальність людської діяльності як ознака антропоцену є його онтоантропологічним сенсом.

Зазначено, що поліваріантність сучасного філософського дискурсу дозволяє розглядати концептуалізацію Землі як інваріантність класичним доктринам. Ситуація полі- (поліпарадигмальність, поліконцептуальність, полісутність, полілог тощо) як упровадження нових концептів до аналізу Землі дозволяє використовувати дослідницькі конструкти аналітичних засобів міждисциплінарного дискурсу, аналітичних засобів, що свідчать про розробку інноваційного теоретичного лексикону, аналітики, адекватної життєдіяльності та життєтворчості людства в постіндустріальному світі.

З огляду на термін «топологічний» Земля постає топосом, що демонструє варіативні зв'язки (глобалізація, локалізація, технологія, культура, економіка, політика тощо). Земля постає як матриця розгортання життя / буття, так і створення всіх взаємодій людини. Обґрунтовано, що застосування концепту «тіло Землі» створює множинність парадигм і

різноманітних конфігурацій: по-перше, це вся поверхня Землі; по-друге, це платформа розгортання життя / буття людини; по-третє, це фізичне тіло / планета Земля. Варто підкреслити, що всі вони постають парадигмами, які перетинаються між собою.

Земля як текст розкривається завдяки концептуалізації таких понять, як «простір» і «ландшафт». Останні виступають конструктами, що утворюють своєрідний гіпертекст, який сприймається, прочитується індивідами, соціальними групами й спільнотами. Зазначено, що звернення до поняття гіпертексту не може відбуватися виключно в одній парадигмі. Ландшафт і простір, які зазнавали та зазнають впливу людини, водночас постають тезаурусом, що включає ціннісний і пізнавальний аспекти та людський досвід. Вони впливають на життєдіяльність людини та її розширення. Розуміння простору і ландшафту як гіпертексту Землі дозволяє стверджувати ідею онлайн-доступу до проблем Землі, усвідомити вплив діяльності людини, що використовує різні ментальні мапи, символи, ідеї, цінності, відчуття, проекти життя / буття. Постає проблема місця тут-буття людини на Землі, актуальність якої пов'язана зі змінами, яких зазнає сучасний ландшафт. Останній виступає анклавом в умовах технологічно орієнтованого суспільства. Місто – це простір насамперед технологізованого буття, яке й буде відповідати за констеляцію усього в просторі.

Залучення концептуалізації медіафілософії дозволило артикулювати проблему об'єктивної реальності Землі, яка перетворюється на «архів медійних образів». Постає проблема створення квазібуття як квазіплатформи життя / буття. Виникає розрив між зображенням світу медійними засобами та досвідом Землі (М. Хаар). Підкреслюється, що симулякри, які створюються, покликані забезпечити людині відчуття, які вона втрачає в урбанізованому світі. Прагнення людини долучитися до цифрового образу природи свідчить про кризу сучасного суспільства споживання. Відбувається імітація єднання з природою – насправді людина контактує з природою оцифрованою, тоді як справжня, реальна природа може не захопити яскравістю кольорів, які відкриваються під час занурення в гіперреальність.

Досліджено систему відносин «етика – Земля – людина» як нову поліпарадигму, завдяки якій осмислюються ті зміни, які відбулися в сенсі спів-буття не лише людини й суспільства, але й людини та Землі. Ця парадигма пропонує новий ракурс дослідження як етики спів-буття «Земля – людина», етики буття як буття разом чи спільнобуття.

Формується новий етичний імператив турботи людини про Землю як про саму себе (Етика Землі). Зазначено, що етичні кодекси як імперативи дій і самі дії людини щодо Землі відрізняються. Ця ситуація може бути позначена як стан соціальної патології у ставленні до Землі в площині нової етики.

Застосування маркера «технології / технологізація Землі» свідчить про значні трансформаційні процеси та уособлює необмеженість і всеохопність втручання людини у довкілля як вияв її всевладності. Зазначимо, що до системи «людина – суспільство – природа / Земля» додалися технології, поступово витісняючи людину і природу. Це артикулює проблему антропологічного виміру технологій, що пов'язано з можливими ризиками для взаємоіснування Землі та людини. Підкреслено, що ця ситуація репрезентує не лише нові форми діяльності / виробництва, але й утворення технологічної реальності, що призводить до втрати екзистенціалів, які відповідали за поважливе ставлення до Землі.

Технології постають імперативом ХХІ ст., у сенсі якого Земля набуває нової концептуалізації. Зазначено, що відбулося витіснення технології турботи про Землю новими ідеями спасіння людства на кшталт колонізації іншої домівки. У цьому вбачається подібність з епохою Великих географічних відкриттів, що свідчить про настання нової епохи Просвітництва.

Наголошується на поглибленні екологічної кризи. Технологізація життя / буття засвідчує становлення нової епохи, що супроводжується онтоантропологічними викликами, одним із яких є проблема існування людини в ситуації заміщення природного штучним. Ці трансформації людини позначено за допомогою метафори «метаморфоза людини». Поступове усвідомлення небезпеки необмеженої антропогенної діяльності засвідчує зміну дискурсу наукової спільноти в площині приналежності людини до Землі.

Отже, концептуалізація Землі у сучасному філософсько-антропологічному дискурсі долає абсолютизацію єдиного методологічного підходу та дозволяє підкреслити посилення поліпарадигмальності сучасного філософського дискурсу. Наявні стратегії аналізу Землі демонструють множинність сенсів Землі, сприяють її багатовимірності, що розширює проблемне поле останньої, імплікацію її сенсів у життєві / буттєві практики сучасного світу.

Ключові слова: Земля, людина, поліпарадигма, антропоцен, міфологічні та релігійні наративи, турбота про Землю, екзистенціальні виміри Землі, тіло Землі, Етика Землі.

ANNONATION

Pylypenko S. G. Conceptualization of the Earth in modern philosophical and anthropological discourse. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for the degree of doctor of philosophical sciences, specialty: 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The Earth's phenomenon is considered in a comprehensive and systemically way in the context of modern transformations as a sensation-forming concept of the planet of people development strategy, as an actual component of the mankind further existence. To achieve this goal, it is first of all important to determine the configuration of those changes that give rise to cardinal transformations in the existence of mankind. It is noted that the theoretical and methodological conceptualizations of the Earth make it possible to interpret the Earth as the coordinates of the life activity and life-creation of mankind, where the deployment of a plurality of socio-cultural actions take place in their sense-forming and practical dimensions.

It is justified to use mythological and religious narratives, which, spreading, structure the existing mechanisms of interaction and build new models. This is seen as a relationship with the paradigm of the archeology of knowledge (M. Foucault), where each layer correlates with a certain type of thought corresponding to a historical epoch / historical period. From the standpoint of a modern philosophical point of view, the interpretation of the relationship between the Earth and man acts as a socio-cultural experience and, in this sense, becomes a field of research.

The main developments of the scientific and academic discourse are highlighted, which allow us to conclude that the definition of the Earth solely as a platform for human activity, only as an external object is a consequence of the scientific community proclaiming the idea of the absence of restrictions on human activity. It is noted that the development of science and technology has provided mankind with opportunities and risks, at the same time causing new

problems that require rethinking in the context of new markers of modernity, embodying the plurality of paradigms.

It is emphasized that the Earth in philosophical and anthropological studies appears as a platform for the correlation between being and thinking, that is, as the formation of the era of mankind. The latter is a temporary phenomenon, confirming the ontic and ontological meaning of the Earth, which does not depend on the human mind. It is proved that the planet Earth, as a prerequisite for the emergence of mankind, refers scientists to the Gaia hypothesis, opens up new horizons for studying not only the processes of co-evolution, but also the possibility of philosophical reflection on the formation of human civilization. Theoretical and philosophical research on the strategy of the mankind future development conditions the need for an appropriate philosophical and anthropological measurement of the Earth.

The history of the co-being of the Earth and man is the history of the creation and application of socio-cultural and socio-technical practices, where each era constructs its relationship with the Earth, offers certain models of actions and practices, which determines / reflects the diversity of lifestyles, the processes of creating values, the formation social actor's identity. And in this sense, this ratio has many dimensions. Coordinates are being created where social practices and activities are intertwined. Therefore, the multiplicity of investigations about the existence of man testifies to the multiplicity of practices about the Earth. It is noted that the co-being of man and the Earth not only testifies to their universal conditionality to each other, but also is a statement of the fact that they become an integrity in the situation of life / being. The co-being of the Earth and man in the post-non-classical context acquires the meaning of a new ontology.

The formation of a new polyessential concept «atropocene», which creates a new methodological configuration for understanding the co-being of man and the Earth, was traced. The Anthropocene as a new concept, is embodied in the change of civilizations, technology, technological means, types of society, political structures, and spiritual life. The Anthropocene as a new paradigm symbolizes new concepts of the development of the post-industrial era of the world. The concept of «anthropocene» offers a new worldview. This concept presents not a fragmentary criterion of development, but an integral one, which is characterized by connectivism, transversality. The Anthropocene in this sense is a radical reorientation of previous concepts of the development of the planet Earth: we are talking not only about a person, but also about his actions, activities, and in this sense, the definition of the anthropocene correlates with the

concept of communicative actions. The anthropocene defines horizontal interactions based on the principles of evolution / co-evolution, thereby overcoming the absolutization of revolutions (industrial, technological, social, etc.), which also act as a certain technology. It is noted that the transversality of human activity in the space of the planet Earth does not exclude complementarity as a paradoxicalness. The transversality of human activity as a sign of the Anthropocene is its onto-anthropological meaning.

It is noted that the polyvariance of modern philosophical discourse allows us to consider the conceptualization of the Earth as invariance to classical doctrines. The situation of poly- (polyparadigmality, polyconceptuality, polyessence, polylogue, etc.) as the introduction of new concepts to the analysis of the Earth allows the use of research constructs of analytical tools of interdisciplinary discourse, analytical tools that testify to the development of an innovative theoretical vocabulary, analytics, adequate to the life activity and life-creativity of mankind in the post-industrial world.

Considering the term «topological», the Earth appears as a topos that demonstrates variable connections (globalization, localization, technology, culture, economy, politics, etc.). The Earth appears as a matrix for the deployment of life / being, as well as for the creation of all human interactions. It is substantiated that the application of the concept «the Earth's body» creates many paradigms and various configurations: firstly, it is the entire surface of the Earth; secondly, it is a platform for the deployment of life / human being; thirdly, it is the physical body / planet Earth. It should be emphasized that they all appear as paradigms that intersect with each other.

The Earth as a text is revealed through the conceptualization of such concepts as «space» and «landscape». The latter act as constructs that form a kind of hypertext that is perceived, read by individuals, social groups and communities. It is noted that the reference to the concept of hypertext cannot occur only in one paradigm. The landscape and space, which have been and are still being influenced by man, at the same time become a thesaurus, including value and cognitive aspects and human experience. They affect human vital activity and its expansion. Understanding space and landscape as a hypertext of the Earth allows us to assert the idea of online access to the problems of the Earth, to realize the impact of human activity using various mental maps, symbols, ideas, values, sensations, projects of life / being. The problem arises of the place of human here-being on Earth, the relevance of which is associated with the changes that the modern landscape is undergoing. The latter acts as an enclave in a technologically oriented society. The city is a space, first of all, of

technologized being, which will be responsible for the constellation of everything in space.

Attracting the conceptualization of media philosophy made it possible to articulate the problem of the objective reality of the Earth, which turns into an «archive of media images». The problem of creating a quasi-being as a quasi-platform of life / being arises. A gap between the image of the world by media and the experience of the Earth (M. Haar) arises. It is emphasized that the created simulacra are designed to provide a person with the sensations that he loses in the urbanized world. Man's desire for a digital image of nature testifies to the crisis of the modern consumer society. There is an imitation of unity with nature – in fact, a person is in contact with digitized nature, while the true real nature may not delight with the brightness of the colors that open up during immersion in hyperreality.

The system of relations «ethics – Earth – man» as a new polyparadigm has been studied, thanks to which the changes are comprehended that have taken place in the sense of co-being not only of man and society, but also of man and the Earth. This paradigm offers a new perspective of research as the ethics of co-existence «Earth – Man», the ethics of being as being together or jointly being. A new ethical imperative of human concern for the Earth as for oneself is being formed (Ethics of the Earth). It is noted that ethical codes as imperatives of actions and human actions in relation to the Earth are different. This situation can be designated as a state of social pathology in relation to the Earth in the plane of the new ethics.

The use of the marker «technology / technologization of the Earth» testifies to significant transformational processes and personifies the unlimitedness and inclusiveness of human intervention in the environment as a manifestation of his omnipotence. It should be noted that technologies gradually replacing man and nature have been added to the «man – society – nature / Earth» system. This articulates the problem of the anthropological dimension of technology, which is associated with possible risks for the coexistence of the Earth and man. It is emphasized that this situation represents not only new forms of activity / production, but also the formation of a technological reality, which leads to the loss of existentials responsible for a respectful attitude towards the Earth.

Technology is becoming an imperative of the 21-st century, in the sense of which the Earth is acquiring a new conceptualization. It is noted that the technology of caring for the Earth has been replaced by new ideas for saving humanity, such as colonizing another home. This seems to be a similarity to the

era of the Great geographical discoveries, which indicates the onset of a new era of Enlightenment.

It is emphasized that there has been a deepening of the ecological crisis. The technologization of life / being testifies to the formation of a new era, accompanied by onto-anthropological challenges, one of which is the problem of human existence in a situation of replacing the natural with the artificial. These human transformations are indicated by the metaphor «human metamorphosis». The gradual awareness of the danger of unlimited anthropogenic activity indicates a change in the discourse of the scientific community in the plane of man's belonging to the Earth.

Thus, the conceptualization of the Earth in modern philosophical and anthropological discourse overcomes the absolutization of a single methodological approach and makes it possible to emphasize the strengthening of the polyparadigmatic nature of modern philosophical discourse. The available strategies for analyzing the Earth demonstrate the multiplicity of meanings of the Earth, contribute to its multidimensionality, expanding the problematic field of the latter, the implication of its meanings in the life / being practices of the modern world.

Key words: Earth, human, polyparadigm, anthropocene, mythological and religious narratives, concern for the Earth, existential dimensions of the Earth, the Earth's body, Ethics of the Earth.